ОНІРИЧНІ ЕЛЕМЕНТИ У ТВОРЧОСТІ КАТЕРИНИ БАБКІНОЇ

Ю.А. Гуртова, студентка групи ЛТм-1-16-2.0д, VI курс,
спеціальність «Літературна творчість».
Науковий керівник: О.В. Плющик, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури і компаративістики.

У статті проаналізовано оніричні елементи в поетичних і прозових творах Катерини Бабкіної.

Ключові поняття: оніризм; онірокритика; психоаналіз.

Актуальність та доцільність дослідження. У художній літературі тема психологічних станів людини є однією з домінантних для самоідентифікації особистості. Цій проблемі присвячено низку робіт літературознавчо-культурологічного характеру, що базуються насамперед на літературному матеріалі. Досвід онірокритики дає змогу запропонувати інтерпретаційну модель художнього твору як форми індивідуальної самоідентифікації особистості. Увага зосереджується на семантичному вираженні оніричних елементів у поетичній та прозовій творчості авторки, установленні функцій і сенсу сну у формуванні мотиву творів та глибшого пізнання авторського мислення.

Метою статті є аналіз та встановлення місця, ознак і художньої функції снів у творчості Катерини Бабкіної.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

1) виявити ознаки і специфіку функціонування художньо-образних компонентів, які репрезентують оніричні елементи у творчості письменниці;

2) розкрити психологію образів і авторського мислення;

3) простежити символіку сновидних картин.

Аналіз останніх публікацій. Оніричну парадигму світової літератури загалом та окремі оніричні фрагменти у художніх творах різних авторів студіювали Т. Бакіна, Т. Бовсунівська, Г. Віват, О. Вещикова, А. Галич,

М. Варикаша, Т. Заремба, Н. Зборовська, В. Мацапура, О. Ніколенко, С. Пригодій, Н. Фенько, С. Хороб, Л. Шевченко, О. Шупта-В'язовська, М. Юсипенко та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні письменники активно звертаються до мистецького досвіду попередників, послуговуючись композиційним прийомом сну, інкорпорацією сновидінь персонажів для увиразнення психологічних станів, уведенням у текст снів як прийомів антиципації, що надає їм статусу візій. Окрім того, сновидіння персонажів є засобом авторського моделювання буття, витворення картини світу, що може набувати ознак віртуальності. Мотиви та композиційні прийоми сну відіграють важливу художню роль у творчості українських і зарубіжних авторів межі XX–XXI ст.: у збірці В. Шевчука «Сон сподіваної віри», творах В. Даниленка «Капелюх Сікорського», Г. Пагутяк «Зачаровані музиканти», Б. Карасу «Сад спочилих котів», М. Павича «Зоряна мантія» і «Хозарський словник» та ін. У 2010 році за ініціативи Т. Малковича була видана антологія «Сновиди. Сни українських письменників», що об'єднала тексти Ю. Андруховича, Ю. Винничука, В. Голобородька, Б. Жолдака, О. Забужко, А. Кокотюхи, А. Любки, І. Малковича, Т. Прохаська, В. Шкляра, Л. Якимчук та інших сучасних авторів. Серед вітчизняних наукових розробок останніх років відзначимо збірку наукових праць «Онірична парадигма світової літератури» [6], в якій представлено багатоаспектну характеристику структури, функцій сновидінь та процесів снотворення в художніх текстах.

Сучасні літературознавці залучають до дослідження художніх творів найрізноманітніші методи, серед яких важливою є онірична аналітика, тобто тлумачення снів. Дослідниця М. Война зазначала, що у художній літературі оніризм є видом образності, яка постає в оніричному просторі, де образ, під час перебування героя в стані сну, може мати різноманітні форми. Фактично, це втеча в оніричний простір підсвідомого, там людина має змогу уникнути взаємодії з реальним світом, позбутися проблем і конфліктів; перебуватиме в царині фантастичного і парадоксального, казкового і страшного, містичного і

провісного [3, с. 210–219]. Так, головна героїня роману «Соня» перебуває в особливому емоційно-психічному стані, подібному до сну, про що свідчить і зміст самого твору. Дівчина часто плутає сон і реальність, наприклад, вона женеться за зайцем, бо знає, що якщо у сні наздогнати зайця – будуть зміни на краще [2, с. 20]; потрапляє в аварію, бо намагається полетіти разом з оленями, які їй сняться [2, с. 91–92]; тікає від реальності, поринаючи у сон [2, с. 147]. Сон тут означає загубленість героїні: як тілесна оболонка не може повноцінно існувати без відпочинку – сну, так і її внутрішній світ потребує сновидінь як відпочинку від буденності. Ще однією ознакою оніричних елементів є визначення сну як віри у краще майбутнє, як відпочинку, забуття: «*Дорога за кордоном була така рівна, що хотілося забути про всі на світі питання без відповідей, клопоти та омани, заплющити очі вірити в те, що життя котитиметься відтепер вперед так само безперешкодно і приємно…*» [2, с. 89]. Часто Сонею керує інстинкт самозбереження. Вона поринає у сон, коли відчуває себе незахищеною, коли думає, що їй загрожує небезпека: «*Ти постійно так вирубаєшся? <…> – Тільки коли мені страшно <…> або коли я не знаю, що робити. Або і те, й інше*» [2, с. 147]. Таким чином, маємо змогу провести додаткові паралелі, такі як «сон–забуття» і «сон–втеча».

Важко розмежувати реальність від сну. Події розгортаються не на фізичній, а на психологічно-емоційній і духовній площинах. Індивід керується не здоровим глуздом, а підсвідомими чуттями, почуттями та інстинктами. На думку Т. Лазаренко, сновидіння у художньому творі є своєрідною знаковою інформацією, яку автор посилає читачеві. За допомогою символів, архетипів, образів, сюжетних ліній автор створює певний оніричний простір, у якому перебувають його персонажі [5, с. 57].

Аналіз численних оніричних дискурсів в сучасних літературних текстах важко уявити без використання фройдівської теорії сновидінь. З. Фройд зазначав: «Вивчення сновидінь може вважатися найнадійнішим шляхом дослідження глибинних психічних процесів» [8, с. 144]. Роман насичений тлумаченнями снів: «*Якщо **бачиш уві сні зайця**, згадала Соня, то це до великих*

змін. Якщо заєць тікає – його треба наздогнати, тоді це будуть зміни на краще» [2, с. 20]; «*Риби сняться, знаєте, до чого? До поповнення*» [2, с. 31]. Це дозволяє розглянути сновидіння з іншого боку і більше зрозуміти їх особливості у творчості авторки. Будь-які сни можна пояснити, спираючись на досвід людини, витлумачити з огляду на її емоційні та психічні переживання. У своєму дослідженні «Про сновидіння» З. Фройд зазначав, що тлумачення сновидінь полягає в заміні змісту сновидіння певним символом. Думки з'являються нам не в раціональних словесних формах, якими зазвичай користується мислення, а висловлюються символічно, посередництвом порівнянь і метафор, як в поетичному мовленні. Сни складаються із зорових образів, ситуацій, навіть невидозмінених думок [7, с. 328]. Для того, щоб тлумачити сни, потрібно зрозуміти значення символів. Через те, що символи є багатозначними, сни можуть інтерпретуватись по-різному. Допомога аналітика буде корисною, але лише той, хто бачив аналізований сон, може знати, що він означає. Символ *риби* у романі означає поповнення [2, с. 31], яке є наслідком статевого акту, тобто носить сексуальне забарвлення. З. Фройд також пов'язує цей символ із сексуальним життям людини. Тлумачення сновидінь є неможливим без знань міфології та фольклору, без розуміння психології народів і бачення різних релігій. З огляду на це, символіка риби вбирає в себе безліч різноманітних, часом полярно протилежних значень. У міфології риба пов'язується з водою – першоосновою; в християнстві – з Христом тощо.

Дійсно, мова сну є символічною, адже сновидіння є індивідуальною формою вираження думок, переживань, почуттів особистості через своєрідні образи художнього твору.

З. Фрейд розрізняв три категорії снів: 1) усвідомлені і зрозумілі, які можна пояснити без труднощів; 2) ті, які нам здаються дивними, бо на перший погляд не пов'язуються з нашим душевним життям; 3) плутані і безглузді [7, с. 317]. Сни Соні ми відносимо до першої категорії, оскільки «… *Соні завжди снилися* ***легкі, хороші, прості сни***» [2, с. 20]. Сновидіння дітей завжди мають саме такий характер, тобто усвідомлений і не дивний. Таким чином, ми можемо

характеризувати героїню як таку, що ніколи не переймалась нічим серйозно, надавала перевагу насолодам і була легковажною. Сни Луї слід віднести до третьої категорії, адже: «…***йому снилися*** *неприємні, виснажливі речі – що він тікає від поліції і не може сховатися, або що не може сісти в літак з Белграда, літак відлітає, а він усе мучиться з якимись документами, яких бракує, або ще що він ходить по Пер-Лашез і ніяк не відшукає батькову могилу»* [2, с. 20]. Сновидіння цього героя дають зрозуміти, що в реальності він має багато клопотів, якими переймається, і які не дають спокою навіть уві сні. Сновидіння не відображають те, на чому ми не фокусуємо свою увагу вдень, і ті дрібниці, які нас не хвилюють, не можуть переслідувати нас під час сну.

Отже, кожне сновидіння без винятку пов'язане з яким-небудь враженням останніх днів. Віднесеність сну до певного типу може виступати характеристикою персонажа.

Оніричні елементи в творчості К. Бабкіної репрезентовані різними художніми засобами, серед яких переважають епітети і метафори (***хороший*** *сон,* ***холодний*** *сон,* ***однакові*** *сни).* Проте ключовим вербалізатором виступає однойменна лексема *сон,* яка є ядром у тексті – вона вживається найчастіше. Значна кількість цих лексем сприяє використанню різноманітних епітетів, які багатогранно відображають семантичний зміст оніричних елементів:

Висить в вікна квадраті
жовтого сну *окраєць.*
Треба піти з кімнати,
щоби прийти у пам'ять [4, с. 15].

Бачиш, дерева примандрували з чужих світів,
Бачиш – не знають, де їм лишитися до зими.
Постіль холоне – стомлена плівка ***сльотавих снів*** *–*
Вийдуть дерева, ранок, застуда і сад, і ми [1, с. 26].

В аналізованих текстах зустрічаються також метафори, що репрезентують сни міфічними істотами, а саме ***сонну фею*** (у назві поезії «Монолог сонної феї»

[1, с. 10]) та ***духів сну*** (в самій поезії): *«Над її волоссям гойдаються* ***духи сну****, / схиляються феї та мертві лицарі – відчайдушні приблуди»*.

У результаті аналізу поетичної творчості авторки були виявлені антропоморфні ознаки оніричних елементів: *«наші* ***сни нестримано заговорять*** *про усе те дивне, чим часто* ***снять****»* [1, с. 12]; «*Твій маленький бог – пожирач сердець, / він* ***поганий сон****, він невдалий час…*»; «*Причинила ж вона тихо двері, / щоб не* ***злякати сну***»; «*І день тобі взагалі як* ***недобрий сон****…*» [1, с. 17]. Перенесення ознак, притаманних людині, на психофізіологічне явище сну можна пояснити принципом антропоцентризму. Людина, пізнаючи будь-яке явище або процес, порівнюючи із собою, переносить ознаки, властиві йому, на об'єкт, який пізнає.

Таким чином, у поезії були виокремлені такі образні ознаки оніричних елементів як антропоморфні, а також уподібнення сну до міфічних істот. Крім того, аналіз поетичної творчості дає змогу стверджувати, що сни мають якісні характеристики у конкретному контексті і знаходять своє вираження у широкому спектрі мовних одиниць. Людська свідомість виділила й закріпила в снах у вигляді образних уявлень багато чого з того, що не вкладається в звичайне визначення «фізіологічний стан». Адже сон – це до цього часу не розгаданий, до кінця не вивчений стан, який цікавить людину.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Онірокритика і художня література перебувають у тісному взаємозв'язку. Завдяки здобуткам онірокритики стає можливим поглиблення психологічного аналізу твору.

Оніричні елементи (сни, марення, безсоння) у творчості авторки посідають важливе місце, про що дозволяє говорити наявність великої кількості зображально-виражальних засобів і побудови роману навколо головної інтриги, в основі якої – вербалізатор «спати». Важливим для дослідження було як психологічне значення снів, так і питання про їх тлумачення. Залучення відомостей з теорії сновидінь З. Фройда допомогло глибше охарактеризувати персонажів та ліричних героїв, пояснити ті чи інші особливості їхніх сновидінь

і знайти зв’язок між символами, які постають у снах та інтимним життям героїв.

Матеріали дослідження формують нові знання про функціонування оніричних елементів на матеріалі творчості сучасної письменниці. Результати й висновки роботи можуть стати підґрунтям для аналізу інших оніричних елементів, що сприятиме поглибленню знань про організацію авторського мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабкіна К.Б. Гірчиця: наївні поезії. К.: Майстерня книг, 2011. 48 с.

2. Бабкіна К.Б. Соня: роман. Харків: Фоліо, 2013. 186 с.

3. Война М. Оніризм як проекція буття у новелістиці Цань Сюе. *Літературознавчі студії*. 2014. Вип. 42(1). С. 210–219.

4. Дві тонни: Антологія поезії двотисячників / упоряд. Горобчук Б.О., Романенко О. Київ: Маузер, 2007. 304 с.

5. Лазаренко Т. Оніричні елементи в новелістиці сучасних індіанських письменниць США. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2010. Вип. 43. С. 56–58.

6. Сучасні літературознавчі студії. Випуск 1. Онірична парадигма світової літератури. Збірник наукових праць / гол. ред. В.І. Фесенко. К.: Вид. центр КНЛУ, 2004. 173 с.

7. Фрейд З. Психология бессознательного: сб. произведений /сост., науч. ред., авт. вступ. ст. М.Г.Ярошевский. М.: Просвещение. 1989. 448 с.

8. Фрейд З. Толкование сновидений. *Электронная библиотека*: веб-сайт. URL: http://book-online.com.ua/read.php?book=2116&page=1

The article deals with oneiric elements in the poetic and prose works of Kateryna Babkina.

Key words: oneirism; oneirocriticism; psychoanalysis.